

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI NO. : 95

SELÇUKLU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ YAYINLARI NO. : 6

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SELÇUK UNIVERSITY

II. MİLLETLERARASI MEVLÂNÂ KONGRESİ
SECOND INTERNATIONAL MEVLÂNÂ CONGRESS

3 - 5 MAYIS 1990
MAY

TEBLİĞLER
PAPERS

KONYA / TÜRKİYE
TURKEY

MESNEVÎ'NİN TANIMLADIĞI MEVLÂNÂ'DA AHLÂK

Prof. Dr. Fethi EL NEKLÂVÎ

MESNEVÎ, Mevlâna Celaleddin'in en önemli yapıtlarından biridir ve 6 ciltten oluşmaktadır.

Mevlânâ, Mesnevi'nin birinci cildine yaklaşık hicri 657 (miladi 1259) yılında başlamış, altıncı cildini vefatından önce hicri 672 (miladi 1273) yılında tamamlamıştır.

Mesnevi ahlakî; dinî ve tasavvuf konularından çoğunu ele almıştır. Bazı araştırmacılar, Mevlânâ'nın bu kitabındaki 1281 hikâye konusunu Kur'an-ı Kerim'in Ayetleri'nden ve hadislerden faydalanarak ele aldığını söylüyorlar. Bu nedenle Mesnevi'de yüzlerce hikâye bulunmaktadır. Nicolson gibi araştırmacılar hikayelerin çoğunu, eski orijinaleri ile karşılaştırmışlardır.

Mesnevi'nin doğuşundan bu yana, İranlıların mevkiini yükselttiği için, Mesnevi'ye "Pehlevice Kur'an" ismini vermişlerdir.

"Akilî veled el-fil" "Fil yavrusunu yiyenler" hikayesi Mesnevi'de bulunan hikayelerin en önemlilerinden biri olup çoğunluğu ahlakî konulardan bahsetmektedir.

Bilindiği gibi tasavvufçular tarikatlarını nefisle cihad etmek üzere kurarlar. Sofilerde cihad bedene ve nefsi olmak üzere iki yönlüdür. Bedenî yönü, namaz, zikir, dua ve oruç gibi ibadetleri temsil eder.

Nefsî yönü ise, günah işlemekten kötü ve kötü sıfatlardan sakınmaktır. Sofilerde nefisle cihad etmek, bedeni cihattan fazladır. Bu araştırmada ahlakî konulara tekrar tekrar değineceğiz.

"Kelile ve Dinne" kitabında geçen "Aslanı öldüren Tavşan" isimli hikâyeye Mesnevi'de de bulunmaktadır.

Mevlânâ bu hikâyede çalışma, tevekkül, zorlama, seçme, kaza, kader, zulm ve adalet gibi konuları ele alarak yüzlerce beyit düzenlemiştir.

Bu araştırmamızda söz konusu hikâyeye değineceğiz.

Mevlânâ bu hikayeyi şöyle anlatmaktadır: Arslan kuyuya bakar ve gördüğünün kendi resmi olup başkası olmadığını anlar. Bu küçük hikayeyi, şair üçyüz beyit olarak yazmıştır.

Bu hikayede bulunmayan fikir diyalogu, drama konularıyla, ruhsal inceleme ahlaki felsefeye de büyük yer vermiştir.

Mevlânâ'nın hikayede kullandığı bu ahlaki yöntem, kendisinin koyduğu bir üslup olmayıp, bu konuda daha önceden şair ve yazarlar tarafından da tatbik edilmiştir. Fakat Mevlânâ'nın edebi sanatı, ilave ettikleriyle bu hikayede de kendini gösterir.

Böylece hikayenin şeklini tasarlayarak drama yerlerini belirler. Sonra yeni içerikler ilâve ederek, daha önce söylenmemiş ahlaki değerler, prensipler ve mânâlar çıkarır.

“**Filin yavrusunu yiyenler**” hikayesine gelince, “**Veliler Bağı**” isimli kitapta şu şekilde tanımlanmıştır. “**Ebu Abdullah El-Flaşı**” gemiye bindiği zaman fırtına koptu ve gemi kayaya çarparak parçalandı. Gemide bulunan yolcular, adak adamak üzere anlaştılar. Ebu Abdullah'a, eğer Allah bizî bu beladan kurtarırsa hepimiz Allah'a adak adamak üzerine söz verdik, sende vaat et dediler. Ebu Abdullah: “**ben dünyadan uzağım, adak adamak neyime?**” dedi. Başına toplandılar, onlara “**eğer Allah beni bulduğum beladan kurtarırsa Fil eti yemeyeceğim**” dedi. Bu nedir? Filin eti yenir mi? dediler. Aklima bu şekilde geldi ve bende söyledim.

Gemi battı. Yolcularla beraber sahile çıktım. Günlerce yemeksiz kaldık. Biz otururken bir fil yavrusu geldi. Onu alarak kestiler ve etini yediler. Benden de onun etini yememi istediler. Ben de fil eti yemem için Allah'a vaat ettiğimi ve adak adadığımı söyledim. Vaadım zarurette iptal edilebileceğini söylediler. Kabul etmedim ve sözümde sabit kaldım. Filin yavrusunu yiyerek, karınlarını doyurdular ve sonra uyudular. Onlar uyurken Fil geldi, yavrusunu aradı. İzini takip etmeye başladı. Onun kemiğini buluncaya kadar etrafı kokladı. Uyuyanları birer birer kokladı. Et kokusunun bulunduğu şahsı ve diğerlerini ayağı ile çiğneyerek öldürdü. Sonra yanıma geldi ve beni kokladı. Bende et kokusu bulamadı. Arkasını döndü. Hortumu ile işaret ederek sırtına binmemi istedi ve ben de bindim. Benimle beraber 8 gün yürüdü. Hikayeyi bana soran topluluğun yanında indim. Onlara hikayeyi anlattım. Dönünceye kadar onların yanında kaldım. Mevlâna bu hikayeyi 103 beyitte düzenledi. Hikayenin aslı 30 beyittir, geriye kalan beyitler, hikayede delil olarak bulunan ve sergilemesi gereken fikirlerdir.

Bu hikayede tasavvufi fikirler vardır. Bazı sofi mefhumlar ile genel olarak insandaki ahlaki eğitim yönünü amaçlayan diğer ahlaki fikirleri ele alır. Bu ikisi arasında ayırım yapmak mümkün değildir. hikayede bulunan ahlaki fikirler, tasavvuf alanından çıkmaz.

Tasavvufu ise ahlak olarak tanımlamışlardır. Ahlakı (huyu) güzel olan şahsın tasavvufu da güzeldir.

AHLAKİ FİKİRLER :

Biz burada hikayenin ahlaki yönüne değinmek istiyoruz. Daha önce zikrettiğimiz gibi sofiler, felsefelerini bedeni ve nefsi olmak üzere iki esas grupta kurmuşlardır. Sofilerde nefis yönü büyük bir yer teşkil eder. Bundan amaç nefisle mücadele etmek ve onu temizleyerek sıfatlarını değiştirmektir.

Mevlânâ kendisinden öncekilerin yaptığı gibi hikayede kötü ahlak ve sıfatları ele alarak, bunların terkedilmesini istedi. Rüşvet, ihtiras, kibir ve gıybet gibi kötü sıfatlardan uzak durmaya çağırdı.

Mevlânâ gıybet edenleri, filin yavrusunu yiyenlere benzetti. Mevlânâ ayrıca kötü işler yapanların kokusu kendilerini rezil ettiğini ve Allah'ın cezasına çarpılacağını da zikretti.

Fil, kendi yavrusunun etini yiyenleri onların ağızlarının kokusundan tanıdı ve onlardan intikam aldı. Böylece Allah gıybet edenleri birbirlerinin etini yiyenler olarak tanımladı ve onlardan intikam aldı. Mevlânâ gıybet etmekten ve dünyaya fazla tamahkârlık yapmaktan sakınılmasını istedi. Mevlânâ ayrıca, dünya işleri için insanın çalışmasının sınırlı olmamasını da nasihat ediyor. Eğer böyle olursa, insan sonunda ömrünün boş olarak geçtiğini anlayacaktır.

Mevlânâ rüşvet ve ihtiras gibi kötü ahlaklardan sakınılmasını uyararak, insanların mallarına tamahkârlık ederek haksız yere alanların amellerini onların kanını içip, etlerini yemek kadar kötü bir şey olduğunu söyledi. Hadis-i Şerif'te zikredildiği gibi "müslüman malı, kanı gibi haramdır."

Mevlânâ kibir ve ihtirası soğan kokusuna benzetti. İnsan bu kokuyu her ne kadar yalancı yeminle gizlemeye çalışsa, etrafında oturan şahıslara burundan aldığı nefesle kötü kötü yayılır.

"Kelile ve Dimne" kitabında geçen Tavşan ile Arslan hikayesine baktığımız zaman, hikâyenin içeriği, ormanda yaşayan arslanın vahşi hayvanlara hücum etmesiyle hayatlarını sona erdirdiğini anlarız.

Vahşi hayvanlar arslanın kendilerine hücum etmemesi için her gün ona yemesi için bir hayvan göndererek anlaştılar. Şair burada arslanla vahşi hayvanlar arasında geçen diyalogu esas fikir olarak almıştır.

Vahşi hayvanlar, arslana rızık için Allah'a tevekkül ederek, çalışmayı bırakmasını istediler. Fakat arslan çalışmada ısrar ederek, onun tâbi olması

gereken bir görev olduğunu kabul etti. Burada tevekkül ve çalışma hakkında olan konuşma “Zorluk ve seçim” hürriyetine dönüşmüştür.

Şair, çalışma ve iş fikrinin, tembellik ve tevekkül fikrini yendiği üzerine ısrar etmektedir. Böylece tavşanla vahşi hayvanlar arasındaki bu güzel diyalog esas fikir olmuştur.

Vahşi hayvanlar, arslanın kötülüğünden kurtulmak için tavşanı sözünde durması için vefalı olmaya teşvik ettiler. Tavşan ise arslanın kötülüğünden kurtulmak için söz verdi. Şairin burada dramatik bir durum yarattığı görülmektedir. Hikayenin aslında, vahşi hayvanların tavşanı vefakârlık üzerine teşvik ettiği zikredilmektedir.

Kelile ve Dimne’de ise tavşanla vahşi hayvanların, arslandan kurtulmak için bir plân yaptıklarını buluruz.

Mevlânâ ise tavşanın tedbirini vahşi hayvanlardan gizlediğini ve böylece süpriz bir iş yapabileceğini belirtiyor. Tavşan arslana derin bir kuyuyu gösterir. Arslan kuyuya bakar ve kendinin hayalini görür. Düşmanı zannederek, kuyunun içine atlar ve ölür.

Şair hikâyenin bu aşamasında çeşitli dramatik unsurlar ekler. Tavşan kuyuya yaklaştığı zaman, kuyunun içerisinde bulunan arslandan korktuğu görülür. Tavşan, arslandan düşmanını aramak için kuyuya doğru yanında yürümesini ister. Şair hikâyeyi ahlakî durumu inceleyerek bitirmektedir. Öfke, arslanı kendisini düşmanından tanımayacak dereceye getirerek onun ölümüne neden olur.

Mevlânâ hikayenin konusunu zalimin sonu ve gidişine getiriyor. Vahşi hayvanların, arslanın kötü işlerinden dolayı nasıl helâk olduğu görülmektedir.

Bu küçük hikâyede diyalog fikrine fazla değinilmiş olup, aslında olmayan dramatik durumlara yer verilmiştir.

Olaylar felsefi ahlakî inceleme etrafında dönmektedir.

Bu hikâyede ahlâkın kullanılması şairin icat ya da önerisinden değildir. Bu durumda çoğu yazar ve şairler Mevlânâ’dan önce konuya temas etmiştir. Fakat Mevlânâ’nın bu küçük hikâyeye ilave ettiği sanat ise, sanat yapısını büyülterek onu olgun bir sanat yapıtı haline getirir. Yeni fikirler ve mânâlar ekleyerek, esas olarak okuyucuya arzedilmesini amaçlayan ahlakî değerler çıkartır.

Hikâye vesile, araç olup, ahlak ise hedeftir.

Arap gezgini “İbni Battuta” Mevlânâ’nın ölümünden 60 yıl sonra Konya kentine uğramış ve şöyle yazmıştır. “Bu şehirde Rumî lakabı ile tanınan sa-

lihin imam, Celâleddin'in türbesi vardır. Rum taifesinde büyük bir yeri olup celâliyle ismiyle tanınır. Bu ülkenin halkı Mesnevi'yi yücelterek sözlerini başkalarına öğretirler ve cuma geceleri onu okurlardı.

Mevlânâ'nın arkadaşlarına son vasiyeti şöyle idi :

Gizli ve aşikâr olarak, Allah'tan korkmanızı, az yemek yemenizi, az uyunmanızı, az konuşmanızı, günahlardan uzaklaşmanızı, oruca ve ibadetle devam etmenizi size tavsiye ederim. Çünkü insanların hayırlısı, insanlara faydalı olan kimsedir. Sözün hayırlısı, az ve ifadeli olanıdır.

Bir olan Allah'a hamdederim.